

BARREN
TOKIKOM

Indigenen ahalduntzea

Viviana Neihual, Leticia Vazquez, Lizbeth Carrillo, Veronica Ortega, Yamili Chan eta Mirian Hernandez ekintzaile indigenak.

Euskalgintzaren eta Latinoamerikako komunitate indigenen ahizpatzea

Latinoamerikako komunitate linguistiko ezberdinetako ordezkariak izan genituen bisitan barikuan Elgoibarren. Garabide Gobernu Kanpoko Erakundeak antolatuta, hilabeteko egonaldia egiten ari dira Euskal Herrian, eta Elgoibarko Izarra ezagutzera etorri ziren gurera.

- AINARA ARGOTIA -

Euskararen esperientziatik abiatuta, hizkuntza gutxituen biziberritze prozesuak bultzatzen ditu Garabide Gobernu Kanpoko Erakundeak, eta haren eskutik etorri dira Euskal Herrira Latinoamerikako hamabi komunitate linguistikotako ordezkariak. HIBIL-Hizkuntza Gutxiak Biziberritzeko lankidetzakimena baita daude hemen, hilabeteko egonaldia egiten, eta hogeitaz gutxi: 15 emakume eta bost gizon. Eta datu hori, parte-hartzaileen %75 emakumezkoak izatea, bada azpimarratzekoa, komunitate eta hizkuntza gutxituen aldeko jardunean emakumeek duten garrantziaren adierazle delako, han hemen bezala. Egunotan, saio teoriko eta bisita ugari egin dituzte euskalgintzako eremu ezberdinetako entitateetara, eta joan zen barikuan, Elgoibarren izan genituen haietako sei emakume, Elgoibarko Izarra Euskaltzaleon Topagunea bisitatzen. Esperientziak, kezka eta gogotak partekatu dituzte bisita horietan guztietan eta euren hizkuntzak biziz berritzeko oharrak hartu ere bai. Baina jaso duten beste edo gehiago da laga digutena, eta ahalduz ariketa handia elkarrekin egin duguna.

Maialen Gurrutxaga Elgoibarko Udaleko Euskaraz Zinegotziak eta Imanol Larrañaga Elgoibarko Izarrako dinamizatzaileak egin zieten harrera barikuan, Aita Agirre Kulturguneko atarian. Udalaren eta Elgoibarko Izarraren arteko harremanaren berri eman zien Gurrutxagari aurrea, eta ondo-

ren, Elgoibarko Izarraren historiaren eta elkartearen misioaren, bisioaren eta baloreen jardun zitzaien Larrañaga, Sebas Larrañaga bazkide eta Elgoibarko Izarraren sustatzaileetako bat lagun hartuta. Oinarriko azalpenen ondoren, Elgoibarko Izarraren finantziario-sistema, bi proiektu nagusiak - Atxutxiamaika eta BARREN - eta Elgoibarko Izarrako lantaldea ere ezagutu zituzten. Gaur, baina, kontrako egin nahi genuke orrialde hauetan: haien hizkuntza komunitateak ezagutu, munduko beste bazter batzuetan gure egiteko berean bizi diren keza eta erronka nagusien berri izateko.

Elgoibarko Izarrako zenbait langile eta sei emakume bisitariak, elkarrekin.

VERONICA ORTEGA BAPTISTA. Kitxua hizkuntza. Bolivia.

Bolivian 36 hizkuntza hitz egiten dira eta guztiak dira ofizialak eta estatuak errekonozituak. Eta kitxua da hizkuntza gutxiuen artean gehien erabiltzen dena. 3 bat milioi lagun [11 milioi lagun bizi dira Bolivian, 2012ko datuen arabera]. Kitxua hiztunen %80k espazio informalean erabiltzen dute bereziki, espazio formal eta akademikoan %30 batek, eta emakumezkoak dira hiztun gehienak. Veronica Ortegak azaldu du, Bolivian, kitxua hizkuntza komunitatea mendebaldeko eskualdeetan kokatzen dela, Chuquisaca, Cochabamba eta Potosi departamentuetan bereziki, eta nekazaritza eremuetan eusten zaiola gogorren, hiriguneetan gaztelaniarako joera nagusitzen delako.

Amarekin eta senide batzuekin erabiltzen du Ortega kitxua, baina lanean bere hizkuntzan aritzeko aukera ere beste askok baino handiagoa du eta zorionkoa dela dio, "izateko eta mundua ulertzeko bitartekoa" duelako hizkuntza. "Amari ikasi nizkion lehenengo hitzak kitxueraz izan ziren eta hizkuntza da naturarekin komunitatean bizitzea ahalbidetzen didana, eta aldi berean, komunitate eta mundu bateko kide sentiarazten nauena". Asociación Cultural Amistad y Ciencia elkartearen lan egi-

ten du berak, emakumeekin eta neskekin bereziki, gizarte- eta hizkuntza-prozesu eraldatzaileak sortzen, "prestakuntza kritikoa eta parte-hartze aktiboa sustatzen, beti ere genero ikuspegi batetik, kitxuatik eta kitxueraz". Dio, legez, kitxuak baduela halako aintzatespen bat Boliviako zenbait departamentutan eta hizkuntzaren beraren corpusaren normalizazioan lanean ari den erakundea ere badutela, baina erronka handiak dituztela. Hiru nabarmendu ditu: erabilera sustatzea, kitxuarentzako espazio berriak irabaztea eta prestigioa lortzea, baina baita batasunaren alde egitea ere. "Batasunaren alde egin behar dugu iritzi politiko, erlijioso eta desberdintasun ekonomikoak alde batera lagata, traba handia zaizkigulako hizkuntza biziberritzeko ahalginear", zehaztu du.

Euskal Herrira etortzea "ahalduntze esperientzia izugarria" izan dela dio eta oharrez beteta daramala kuadernoa. "Ikusi dut hizkuntzari esker gauza asko lortu daitezkeela elkarrekin, eta arreta berezia deitu dit bereziki emakumeen ahalduntzean egin duzuen lanak".

MIRIAM HERNANDEZ HERNANDEZ. Totonaku hizkuntza. Puebla hiria, Mexiko.

"Hizkuntzak ardazten du totonakuon mundu-ikuskerara. Mundu bat da guretzat hizkuntza eta gure bizitzeko moduari dagozkion gai guztiak egiten die erreferentzia", dio Miriam Hernandezek. Totonaku komunitate linguistikoak 256.000 hiztun ditu, "urteik urtera gutxiago". Etxean, birramonarekin eta izeba zaharrarekin hitz egiten du totonakuz, eta lanean, lankide birekin baino ez. "Gurasoek ez digute etxeko hizkuntzan egin, gaztelaniaz bizitzeak aukera gehiago eta hobeak eskainiko zizkigulakoan, eta gure kulturaren bereizgarri ziren ohitura, jantzi eta abarrak ukatu dizkigute, modernizatu beharra ikusita. Era berean, Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzan, totonakuz hitz egitea galarazi ziguten eskolan ere. Abandonatu egin dugu bereizten gaituena, gure izatea. Gaztelaniak bere egin ditu gure bizitzeko moduak, gure eguneroko eszenatoki guztiak irabazi ditu". Tosepan Titaniske kooperatiban lan egiten du Hernandezek, han bertako produktuen ekoizpenari lotutako gaietan eta edadetuekin totonakuz egiten saiatzen dela dio, "konfiantza norbere hizkuntzan hasten delako".

Totonakua biziberritzeko erronkak identifikatuta ditu. Errelatua landu beharra ikusten du, diskurtsoa osatu eta zabaldu beharra. Gure kideak sentsibilizatu behar ditugu eta hezkuntzan totonakua lehenesteko bidea egin. Hizkuntzaren familia bidezko

transmisioaren garrantziaz ohartarazi behar dugu eta hein berean paisaia linguistikoa aldatu.

Euskal Herrira etortzeak hizkuntzak duen indarrak jabetzeko balio izan diola esan du eta "itxaropentsu" doa urteetan debekatuta edo gutxietsia egon den euskarak izan duen suspertzea ikusita. "Maleta txiki batekin etorri nintzen, eta esperientziak beretik eramango dut bueltan. Motibazio haziak daramatzat etxera, han ereiteko". Totonaku hizkuntza suspertu ahala galdutako bizimodu bat berreskuratzeak aukera ere ikusten du, bai eta "mundu gizatiarragoa" eraikitzeak aukera ere. "Gure kulturaren naturari oso lotuak bizi izan gara. Naturaren osagarri ginela uste zuten gure arbasoek, baina ikuskerara hori galtzen ari gara. Gaur, esplotatu beharra dugun kutxa gisa ikusten dugu natura; dena da gehiago produzitzea, eta hori ez da Totonakuon mundua ikusteko modua". Euskal Herritik "miretsita" doala dio. "Euskaltzaleen borroka erresistentzia totala izan da, mirestekoa, eta indartuta eta motibatuta noa, ikusi dudalako ez garela bakarrak geure lurtean geure kulturaren alde borrokan ari garenak". Eta gaineratu du hemen ikusi eta ikasitakoa bezain aberasgarri egin zaiola beste komunitate linguistikoetako lagun indigenen esperientziak eta eginahiak ezagutzea.

VIVIANA NEIHUAL LLANCOPAN. Mopunzugu hizkuntza. Maputxeen komunitatea. Txile.

Kolonizazioak, espainiarrenak lehenengo eta txiletarrenak gero, eta erlijioek, katolikoak eta protestanteak, erabat zokoratu zituen Txileko komunitate linguistikoak. Maputxeen komunitateak eusten dio bizien, "lurrarekin dugun konexioagatik". 500 urte baino gehiagoko borrokan jarraitzen dute, estatutuak ez duelako aitortzen haien kultura. Txilen hitz egiten diren hizkuntza gutxituen artean (aimara, rapa nuia, diagita, atacameñoa, txangoa, kawashkar...) bizien dagoen hizkuntzetako bat da haiena, mopunzugua [dozenaka hizkuntza galdu dira]. Maputxe komunitatearen errolda fidagarririk ez dago, besteak beste maputxe askok ere uko egin dietelako erroldatzeari, protesta gisa, baina azkeneko datuen arabera, 1,4 milioi pertsona inguru identifikatzen dira maputxetat, eta erdiak inguru dira mopunzugu hiztunak. "Txileko Gobernuak onartzen ez duen arte hemen bertako herrien historia, gurea kulturarik gabeko herria izango da", zehaztu du horren harira.

Viviana Neihual ez da mopunzugu hiztun osoa. Amamak ez zien hizkuntza transmititu, euren eskolatzeko sasoian zigor handiak

jasan behar izan zituztelako mopunzugueraz egiteagatik, eta amak ere ez die hizkuntza eman, beldur beragatik. Irauldu uste hori berak. Ikasten dihardu eta ikasitakoa irakasten. Garbi dio hizkuntzaren bidez, komunitate baten ezagutza, sentimenduak eta baloreak zabaltzen direla; izateko erreminta dela. "Norche (pertsona zuzena), Newenche (pertsona indartsua), Kimche (jakintsua), lifche (bihotzez eta espirituz garbia) eta kume mongen (bizi ona) esaten diegu guk balore horiei. Naturaren beste indar bat da hizkuntza, lurrari lotzen gaituena", dio. Txilen berriki hil den azken yanar hiztuna ekarri du akordura Viviana Neihualek. Hiztegi bat osatzen jardun zen azken arte, baina hura hilda, "ondo bizitzeko jakituria oso bat" galdu dela nabarmendu du.

Euskal Herrian entzun eta jasotako guztiak ideia bat azpimarratu du: bihotza, burua eta eskuak dituen sentitzeko, pentsatzeko eta ekiteko moduan izango dela beti, eta errezik egon ez arren, ahaleginak merezi duela. "Ikasgai handia izan da hona etortzea: Asko ikasi dugu, eta batez ere, helburu baten bueltan elkartzeko eta elkarrekin egiteko izan duzun indar hori baloratzen dut".

YAMILI CHAN DZUL, Yucatango Maia hizkuntza. Mexiko.

"Gure arbasoen memoria egiteko eta diskurtso hegemonikoa eraisteko apustu politikoa da niretzat hizkuntzaren alde egitea; munduan bizitzeko eta maitatzeko modu askotarikoak daudela erakusteko bidea", dio Yamili Chanek. Maia hizkuntzaren alde egitea bere herriaren emantzipazioaren alde apustu egitea dela uste du, eta sinistuta dago hori modu kontziente batean egiteak hizkuntza komunitatearen askatzea ekar dezakeela. Yucatango maia da bere hizkuntza, Mexikon hitz egiten diren hizkuntza indigena guztien artean bigarren indartsuena, Nahuatlaren atzetik. Yucatango penintsula osatzen duten hiru estatuetan (Campeche, Quintana Roo eta Yucatan) hitz egiten da, baina urtetik urtera hiztunak galtzen ari dira. "Pandemian, adibidez, hiztun asko galdu ditugu, jende edadetu asko hil zaigulako". Hala ere, bada itxaropenerako motiborik. Belaunaldi gazteen artean halako suspertze moduko bat ari da ematen. "Ulertzen dute eta hitz egiten dute, eta 30 urtetik 50 urtera arteko asko ari dira maia hizkuntzaren alde egiten, bai giza eskubideen alorrean, bai eta esparru akademikoan ere".

Bere hizkuntza komunitatearen erronka handien artean bi nabarmendu ditu Yamili Chanek: estatuaren politikaren kon-

tra egitea eta gizarte eragile ezberdinen arteko artikulazioa bultzatzea. "Hizkuntzak ez dira galtzen. Hizkuntzak hil egiten dituzte. Gure kasuan, estatuak proiektu oso bat dauka horretarako". Chanek dio "mestizajearen mitoa" sortu duela Mexikoko Gobernuak, "diskurtso oso bat zeinak esaten duen denok berdin jantzi behar garela, denok hizkuntza bera hitz egin behar dugula". Aniztasuna aberastasuna dela uste dutenen artean aliantzak sortu beharra ikusten du, sinergiak sortu beharra. Eta Euskal Herrian euskalgintzako entitate ezberdinetara egindako bisitetan horren inguruak dira jaso dituen oharrik gehienak.

"Zuen artean harremantzeko eta antolatzeko dituzuen erresilientzia mekanismoekin eta kooperatibismoaren ideiarekin gelditzen naiz, batez ere. Adibide asko ikusi ditugu eta ezingo ditugu bere horretan kopiatu gure herrietan, geopolitikoki beste joko-zelai batzuetan borrokatzea dagokigulako guri, baina hitz egingo dut nire hizkuntza komunitateko kideekin eta aztertuko dugu, esperientzia horietatik zeintzuk zaizkigun baliagarriak gurean. Gertu sentitzen zaituztegu eta badakigu bai zuek eta baita guk, latinoamerikako jatorrizko herriok, elkarrengandik ikasten jarraitzeko aukera izango dugula etorkizunean ere", nabarmendu du.

LIZBETH CARRILLO CAN. Yucatango maia hizkuntza edo Maaya t'aan hizkuntza. Mexiko.

Mexikon, jatorrizko 68 hizkuntza hitz egiten dira gaztelaniaz gainera, eta Yucatango maia edo Maaya t'aan da horietako bat. Azkeneko urteotan, baina, hiztun asko galdu ditu, eta hizkuntza eta kultura biziberritzeko lanean ari da Lizbeth Carrillo, Yúuyum elkartearen, Hizkuntza Biziberritzeko Tokiko Erakundearen, irakasle gisa [Irrati bat sortu zuten aurrena eta 2016an hasi zituzten emankizunak, Internet bidez].

Gaur, Haur Hezkuntzan eta Lehen Hezkuntzan ikasten dute haurrek maia, gaztelaniarekin batera, baina goragoko mailetan ez du jarraipenik. Literatura idatzian, argitalpen asko dituzte, baina hiztun gehienak ez daude alfabetatuta euren hizkuntzan irakurri eta idazteko; bai, ordea, gaztelaniaz. Eta hor ikusten du erronka nagusietako bat Carrillok: hezkuntzan. Paisaia linguistikoa ere ez du lekurik Yucatango maiak, eta jakina, ikusten ez denak ez du baliorik. "Ez da ezer egiten, gurea bezala jatorrizkoak diren hizkuntzak bistratzeko", dio. Azpimarratu du, hala ere, azkeneko urteotan hizkuntza gutxituen aitortzarako lege bakanen batzuk onartu dituztela, baina hor ere badituzte bainak: "Haien berri ematen ez denez,

maia hiztun askok ezagutu ere ez dituzte egiten dagozkien esku-bideak. Horregatik guztiagatik hizkuntza ikusarazteko tresnak, erabilerrako espazioak eta maia izatearen estereotipo baztertzaileren kontra egiteko bideak landu behar dituztela uste du. "Janzteko moduagatik eta hitz egiteko eragatik baztertuta gaude mugitzen garen espazio publiko guztietan, eta beharbada horregatik, transmisiorik ere ez dago gurasoetatik seme-alabetara. Gurasoek etorkizun hobea desio dute haurrentzat".

Maia herria pobrea eta itxaropenik gabea delako ideia eraitsi nahi dute gaur hizkuntza suspertzeko eta normalizatzeko ahaleginean ari direnek. "Komunikabideetan ere ez dauka tarterik gure hizkuntzak. Agertuko bagina hedabideetan, hiztunek bestela aitortzen ez dioten balioa aitortuko liokete ziurrenik maia hizkuntzari, eta berdin, norabide horretan erakunde publikoen aldetik beste ahalegin bat egiten dela ikusiko balute". Euskal Herrian egiten ari diren egonalditik gauza bat azpimarratu nahi izan du: "Euskaldunok zuen hizkuntzaren alde borrokatzeko duzuen kemena eta bulkada eredugarriak dira, eta adoretuta goaz. Ez dugu egiteko erraza, baina etsipenak hartzen gaituenean zuekin oroituko gara".

LETICIA VAZQUEZ ESTEBAN. Nahuatl hizkuntza. Cuetzalan del Progreso. Puebla, Mexiko.

Pueblako Kulturarteko Unibertsitatean ikasi zuen Leticia Vazquezek eta egun Tosepan Titataniske Kooperatiben Batasunean ari da lanean, nahuatl hizkuntzaren biziberritzean. Mexikon hitz egiten diren jatorrizko hizkuntzen artean, "osasuntsuen" dagoen hizkuntza da nahuatl, hiztun kopuruari dagokionez. 1,6 milioi bat hiztun ditu, baina aurrera egin dezan hizkuntza politika "antzua" eta Gobernuaren "bultzada eskasa" ikusten dizkio Vazquezek. "Komunitate batzuetan, autonomia askearen eskubideaz baliatuz, autogestio-lan handia egin dute, eta, horri esker, gure hizkuntzak bizirik jarraitzen du, etengabeko borrokan. Baina guk biziraun barik, bizi egin nahi dugu, eta horretarako gureari eta gainerako hizkuntza gutxituei duten balioa aitortu behar zaie, hizkuntza politika sendoekin", azpimarratu du.

Mexikon hizkuntza asko bizi dira, baina aipatu du askotan oso zaila dela hiztun bakoitza zein hizkuntzatan ari den identifikatzea. "Ezjakitasun handia dago eta askok ez dute sentitzen euren denik hizkuntza ezberdinak identifikatzeko ardura". Nahuatl hizkuntza familia-giroan hitz egiten da, eta komunitateetan, elizari, jaiei eta uraren inguruko gaitaz ari direnean bereziki. "Gai politikoetarako edota teknologia eta mugimendu berriei lotura duten gaitetan, esate baterako kooperatibismoari lotutakoetan, hutsa da

nahualtaren erabilera, corpusa ere egin gabe dagoelako". Vazquezek dio badaudela Mexikon hiztun gutxiago dituzten jatorrizko hizkuntzak, baina aldiz, nahualtak baino prestigio handiagoa dutenak. "Ez dago hizkuntzaren normalizazio edo estandarizatorako planik, eta behar-beharrezko zaigu. Hiztun asko dauzkagu, baina gehienak alfabetatu gabeak dira".

Ildo horretan, Euskal Herrira etorri eta Euskaltzaindiaren egitekoaren berri izatea "erabat argigarria" egin zaiola aitortu du. "Orain badakit gure hizkuntzan adituak diren talde bat osatu behar harko genukeela, egiteko horretara jartzeko. Prozesuaren argi-ilunak azaldu dizkigute, eta zeri heldu badakigu". Garbi du, hala ere, Latinoamerikan oso bestelako joko-zelaian aritu behar du dela. "Europako tesuingurua eta gurea oso ezberdinak dira, baina ikusi dugu utopia maite dugunok baditugula ametsak gauzatzeko ereduak. Baliabideak eta lan-erritmoak ezberdinak izango dira, gurean beste lehenetasun batzuk dauzkagulako hizkuntza biziberritzera buru-belarri jartzea zailtzen digutenak: etxebizitza eskubidea, soldata duinak, elikadura...". Hala ere, lanerako gogoz itzuliko dela dio. "Munduan egoteko, pentsatzeko eta ekiteko modua da guretzat hizkuntza, lurrari erabat lotuta dagoen zerbait, eta gure lurra eta gure bizibidea zaintzeko bitarteko behinena da".